

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLIH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Kiyamov Nishon Sadikovich¹

Shomaxmatova Zarnigor Shomaxmatovna²

*¹Samarqand davlat universiteti Fakultetlararo pedagogika kafedrasini professori,
pedagogika fanlari doktori, Tel.: (97)2872809*

*²Samarqand Davlat Universiteti O'zbekiston-Findlandiya pedagogika instituti
magistranti*

KASBIY KOMPETENTLIK VA ULARNING TURLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada kompetensiya tushunchasining mazmun-mohiyati ochib berilgan, mazkur so'z ma'nolari, kasbiy, shaxsiy, ma'naviy-ma'rifiy, maxsus, umuminsoniy va boshqa kompetensiya turlariga to'xtalib o'tilgan. Kompetensiya mohiyatini ochishda G'arb olimlari fikrlariga tayanilgan. Evald Terxart, Frans Vaynert, Benjamin Bloom va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlarida kompetentlik tushunchasining yoritilishi haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, kasbiy, shaxsiy, ma'naviy-ma'rifiy, maxsus, umuminsoniy shaxsiy tajriba, kasb atamasi, kasbiy mahorat.

O'tgan asrning 90-yillariga kelib ushbu so'z keng doirada qo'llanila boshlandi, jumladan psixologiya, iqtisod va shu kabi bir qancha sohalar shular jumlasidandir. Keyinchalik ushbu atama doirasida kompetensiya, kompetentlik kabi tushunchalar ham qo'llanila boshlandi. Dastlab, uning lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tsak. Kompetentlik – bu lotincha “competentia” ya'ni yaxshi biladigan inson”, “tajribaga ega bo'lgan kishi”, “erishyapman”, “loyiqqan”, “munosibman” kabi ma'nolarni anglatuvchi so'z sifatida tarjima qilinadi. Pedagogik terminlarga oid izohli lug'atlarda esa kompetensiya u yoki bu soha bo'yicha bilimdonlik ekanligi izohlangan.

Pedagogikada kompetensiya tushunchasiga quyidagilar kiradi. Aytib o'tilgan sohalardagi muammolarni hal qilish qobiliyati va mahorati, shuningdek, bunga tayyorgarlik nazarda tutiladi. Ta'lim kompetentsiyasi kontseptsiyasida faktik-

kategorik, uslubiy va irodaviy elementlar, shu jumladan, ularning turli xil mavzularga qo'llanilishi bog'langan. Buning o'zagi qobiliyat, iroda va mas'uliyatni o'z ichiga oladi. Boshqa bir fikrga ko'ra, kompetentsiya nazariyasi kognitiv-psixolog Frans Vaynertning kompetentsiya ta'rifi borib taqaladi. Kompetentsiya tushunchasi o'quv maqsadlari kabi eski ta'lim maqsadlariga nisbatan afzalliklarga ega, ular muvaffaqiyatni tekshirishda ham ko'rinadi:

Birinchidan, bu bilim yoki ko'nikmalarning alohida elementlari haqida emas, balki o'quvchi uchun yangi bo'lgan muammoga asoslangan turli xil individual xizmatlarning muvofiqlashtirilgan qo'llanilishi.

Ikkinchidan, u mavhum maktab materialiga emas, balki har doim o'quvchining hayotiy dunyosiga, "hayotda o'zini saqlab qolish"ga asoslanadi.

Uchinchidan, kompetensiyaga asoslangan o'qitishda fanga asoslangan o'qitishdan ko'ra talaba va uning o'rganish talablariga ko'proq e'tibor beriladi.

1956-yilda amerikalik o'qituvchi Benjamin Bloom kognitiv sohadagi o'quv maqsadlari taksonomiyasini taqdim etdi, unda quyidagi darajalar nomlanadi:

1. Bilish
2. Tushunish
3. Foydalanish
4. Tahlil
5. Sintez
6. Baholash

Ushbu me'yoriy model o'qituvchilarga har bir holatda intilish darajasini hisobga olgan holda maqsadli tarzda darslarni rejalashtirish imkonini berishi kerak.

Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligi, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko'nikmalar, o'z-o'zini boshqara olish layoqatlarining o'zaro bog'liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatlar asosida shakllantiriladi.

Kasbiy kompetentlik tashhisi kasbiy shakllanishning mohiyatli xarakteristikalariga diagnostik, kommunikativlik, boshqaruv va proektiv o'quvlar guruhlarini kiritish lozim. Pedagogning bilish faoliyati ko'p jihatdan o'rganilayotgan narsalarning murakkabligi, dinamikasi, nostandartligi, ijtimoiy hodisalarni ajratib turadigan chegaralarning ta'siri, ularni izlash, noaniqlik bilan belgilanadi, bu esa kuzatuvchanlik, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish malakasini nazarda tutadi. Mazkur holda o'z-o'zini tartibga solish xususiyatlari o'z bilim va malakalarini doimo takomillashtirish zarurati, boshqa odamlarga qaratilgan o'z hatti-harakatini qathiy muvofiqlashtirish uquvi bilan tavsiflanadi.

Pedagogik kasbiy mahorat deganda, tor ma'noda nafaqat ta'lim muassasalarida olingan bilimlar bazasi, balki bu bilimlarni murakkab va aniq mehnat sharoitlarida qo'llash imkoniyati ham tushuniladi. Hozirgi tadqiqot holati va ekspert xulosalariga ko'ra, pedagogik kasbiy mahoratga to'liq erishib bo'lmaydi, chunki bu jarayon bir tomondan juda uzoq davom etadi, ikkinchi tomondan esa, ramka sharoitlari tufayli uni yakunlab bo'lmaydi. Biroq, o'qituvchi ta'lim tizimidagi nomuvofiqlik bilan kelishib, mutaxassis sifatida talablar bilan professional tarzda shug'ullanishi kerak. Shuning uchun, asosan, professional harakatlarni amalga oshirish uchun zaruriy shart va o'qituvchi nuqtai nazarini o'zaro bog'lash kerak.

Kasb atamasi 1960-yillardagi Amerika professional sotsiologiyasidan kelib chiqqan bo'lib, unda kasb modeli ishlab chiqilgan. Kasbning kasb deb tan olinishi uchun quyidagi shartlar bajarilishi kerak edi:

- a) akademik ta'lim;
- b) tegishli sotsializatsiya;
- c) ish avtonomiyasi.

O'qituvchilik kasbiga barcha mezonlar taalluqli emasligi sababli, u, masalan, yuridik kasblar kabi kasb sifatida hisoblanmaydi. "Professionallik" atamasi analitik-refleksiv harakat jarayonlari va ularga qo'yiladigan talablarga qaratilganligi sababli pedagogik fanda qo'llaniladi. Kompetentsiyaga yo'naltirilgan o'qitish maqsadini aniqlash qay tarzda amalga oshishi mumkinligi to'g'risida.

Agar Shott va Azizi G'ambaryning kompetentsiyani yechilishi kompetentsiya mavjudligini isbotlovchi vazifalar to'plami orqali tavsiflash bo'yicha taklifiga amal qilinsa, ma'lum bir o'quv maqsadiga erishish tegishli vazifalarni yechish orqali ham isbotlanishi mumkin (ishlash, malaka darajasi).

Muayyan o'qitish maqsadi uchun qanday kompetentsiya mavjud bo'lishi kerak va qay darajada, degan savolga universal javob berish mumkin emas. Buning o'rniga bir nechta turli yondashuvlar mavjud. O'qitish maqsadi o'qituvchining unga ta'siri bo'lmaganda beriladi, ya'ni, agar u, masalan, o'quv rejasi, qonuniy talab yoki tan olingan standart shaklida aniqlangan bo'lsa.

Mutaxassislar guruhi tomonidan o'qitish maqsadlarining tavsifi. Qaysi kompetensiyalar mavjud bo'lishi kerakligi va muayyan o'qitish maqsadi uchun qay darajada aniq emasligi turli natijalarga olib kelishi mumkin (Abiturdagi farqlarni ko'ring). Bunday holda, o'qitish maqsadi tegishli fan sohasida tan olingan va tasdiqlangan mutaxassislardan tashkil topgan erkin guruh tomonidan belgilanadi. Shu bilan birga, mavzu bo'yicha bir nechta ekspert guruhlarini tuzilgan bo'lishi mumkin, bu esa turli xil va ehtimol hatto qarama-qarshi talablarga olib keladi. Ta'lim maqsadlarining individual tavsifi haqida gap ketar ekan, xususan, universitetlarda tegishli professor tomonidan individual ravishda qo'yilgan o'quv maqsadlari ta'riflariga duch keladi. U yerda qo'llaniladigan tadqiqot va o'qitish erkinligi tufayli professor buni qilish huquqiga ega, balki uning tajribasi tufayli.

Kompetentsiyaga yo'naltirilgan ta'lim muvaffaqiyatini nazorat qilish

Agar kompetentsiya vazifalar to'plami bilan tavsiflangan bo'lsa, o'quv muvaffaqiyatini nazorat qilish ushbu yoki shunga o'xshash vazifalarni hal qilish orqali amalga oshiriladi. Biroq, keyingi baholash uchun qaysi standart standart qo'llanilishiga hali aniqlik kiritilmagan.

Ijtimoiy mos yozuvlar me'yori o'quvchini qolgan o'quvchilar guruhiga nisbatan nisbiy munosabatda bo'ladi. Ushbu usulning afzalligi shundaki, agar o'quvchining ish faoliyatini guruh ichida osongina tasniflash mumkin bo'lsa, uni tez va xavfsiz ishlatish mumkin. Ta'kidlash mumkin bo'lgan kamchilik shundaki, ijtimoiy mos yozuvlar normasi zaif va o'rganishga qodir bo'lgan o'quvchilarga uzoq muddatli motivativ ta'sir ko'rsatadi, chunki ular o'zlarini doimiy ravishda haddan tashqari yoki etarli darajada qiyin deb bilishadi va ularning bahosi bevosita o'z bilimlariga bog'liq emas. ob'ektiv ishlash, lekin guruhning o'rganish kuchiga bog'liq.

Individual mos yozuvlar me'yorlari faqat o'quvchi faoliyatining nisbiy o'zgarishini hisobga oladi. O'quvchi guruhning qolgan a'zolaridan mustaqil ravishda baholanadi, lekin samaradorlikning oshishi ko'rinadigan bo'lishi uchun oldindan inventarizatsiya qilishni talab qiladi. Yuqori darajadagi sinovlar tufayli ushbu standart standartni amalda ko'pincha boshqarib bo'lmaydi.

Ob'ektiv mos yozuvlar normasi joriy ta'lim holati va o'quv maqsadi o'rtasidagi farqni tavsiflaydi. U o'quv guruhi va o'quvchidan mustaqil. Biroq, amalda baholash mumkin bo'lgan faktik mezonlarni aniqlash ahamiyatsiz muammo emas, degan xulosaga kelamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Митина Л.М. (2004). Психология труда и профессионального развития учителя. - М.: Академия. - 320 с.
2. Turg'unov S.T. va boshqalar: "O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ta'lim muassasasi rahbarlarining funktsional vazifalari". T. 2011 y.
3. Sharipov Sh., Muslimov N., Ismoilova M. "Kasbiy ta'lim pedagogikasi". Metodik qo'llanma. – T. 2005 y.
4. Pedagogik atamalar lug'ati. Toshkent. Fan 2008, -62 b.
5. Blömeke S. Professionelles Lehrhandeln. Kriterien und aktuelle empirische Erkenntnisse aus der Unterrichtsforschung. Vortrag an der Universität Passau, 11. Oktober 2003.
6. Fayziyev M.A. Kvalimetrik yondashuv asosida iqtisodiy fanlarni o'qitish // **"Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi"** ilmiy-metodik jurnali (ISSN: 2181-1776) Vol. 3 No. 5 (2022). May, 2022. 300-309 b.
<https://bilig.academiascience.org/index.php/isepsmj/article/view/540/482>
7. Fayziyev M.A. Ta'lim sohasida media vositalaridan foydalanishning psixologik-pedagogik jihatlari // **"Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi"** ilmiy-metodik jurnali (ISSN: 2181-1776) Vol. 2 No. 5 (2021). Published July 9, 2021 50-62 b. <https://bilig.academiascience.org/index.php/isepsmj/article/view/233>